

Vývojová dysfázie u
bilingvních dětí

Mgr. Silvie Malá, Ph.D.

• **Bilingvismus**

- Bilingvismus je schopnost ovládat dva jazyky na úrovni rodilého mluvčího.
- Nelze definovat stupeň dokonalosti, při kterém se z nerodilého mluvčího stává bilingvní mluvčí: rozlišení je relativní, uvádí Bloomfield (1984).
- V padesátých letech minulého století byl bilingvismus některými vědci považován za škodlivý.
- Dokonce i v šedesátých letech minulého století se objevovaly informace, že bilingvismus je pro dítě příliš velkým zatížením. Novější studie však ukazují, že je bilingvismus **velmi dobrým tréninkem pro rozvíjení kognitivních schopností** (Gillernová, 2011).

- **bilingvismus** začíná v okamžiku, kdy je mluvčí jednoho jazyka schopen tvořit celistvé a smysluplné promluvy v jiném jazyce.
- za **bilingvního** lze považovat takového jedince, který disponuje kompetencí v jiném než mateřském jazyce, a to alespoň v jedné z těchto lingvistických oblastí: porozumění, mluvení, čtení, psaní (Macnamara 1977).
- Sovák (1978) v 70. letech 20. století rozložil slovo **bilingvismus** na slova **bis** (dvakrát) a **lingua** (jazyk), podle něj se jedná o přirozený způsob ovládnání dvou jazyků, ne o osvojení v rámci studia.
- **Bilingvismus označuje schopnosti a komunikaci ve dvou jazycích.**
- V **bilingvní** společnosti se tedy komunikuje dvěma jazyky.
- Mezi oficiálně **monolingvní národy** patří například Francie, Německo či Japonsko.
- Jako oficiálně uznané **bilingvní národy** můžeme zmínit Kanadu, Belii nebo Finsko. V těchto zemích mají oficiální postavení dva a více jazyků, jeden z jazyků je jazyk menšiny (Harding a Riley 2008).

Teoretické vymezení bilingvismu

- Definice **bilingvismu** se u mnoha odborníků liší.
- Někteří označují jako **bilingvní** takové osoby, které jsou schopny komunikovat plynule alespoň ve dvou jazycích.
- Dle Štefánika (2000) je **bilingvismus** ovládání dvou jazyků na úrovni rodilého mluvčího.
- Z hlediska andragogiky je to dle Průchy (2014, str. 53): „Schopnost jedince užívat dva různé jazyky. Tato schopnost může být získávána **spontánně** (např. u dětí rodičů hovořících odlišnými jazyky) nebo **záměrně** (prostřednictvím výuky druhého jazyka, např. ve škole).“
- Morgensternová, Šulová a Schöll (2011) dodávají, že **bilingvismus** můžeme brát jako synonymum k dvojjazýčnosti. Termín **bilingvismus** můžeme chápat jako protiklad slova monolingvismus/jednojazýčnost.

- Dle počtů užívaných jazyků můžeme vyčlenit:
- **Monolingvismus** - jedná se o schopnost jedince užívat jeden jazyk
- **Bilingvismus** - schopnost jedince užívat dva jazyky
- **Multilingvismus** - schopnost jedince užívat dva a více jazyků

- Při správném používání termínu **bilingvismus** je třeba dbát na 5 aspektů:
- Diference mezi úrovní jazyka a četností používání jazyka. Může se stát, že je jedinec schopen komunikovat oběma jazyky, ale má tendenci používat pouze jeden.
- Ovládání všech čtyř jazykových kompetencí (porozumění, čtení, psaní, mluvení) může být v jednotlivých jazycích na rozdílných úrovních. Jedinec může například plynně hovořit v jednom jazyce, ale pro psaní či čtení přepíná do jazyka druhého.
- Pouze malé procento bilingvních mluvčích má oba jazyky na stejné úrovni. Jeden z jazyků je většinou tzv. **dominantní**.
- U bilingvních jedinců většinou **není ani jeden z jazyků na stejné úrovni** jako u jedinců monolingvních. Každý z jazyků mohou využívat při jiných příležitostech.
- Jazykové kompetence nejsou konstantní a mění se v závislosti na prostředí (Baker a Jones, 1998).

- U problematiky **bilingvismu** je také zásadní definovat termín mateřský jazyk.
- Někteří mluvčí považují za mateřský jazyk ten, který je v komunikaci dominantní. Jiní mluvčí považují za mateřské oba jazyky, které si osvojili už v dětství.
- Skutnabb-Kangasová (2000) ve své publikaci uvádí několik kritérií, dle kterých můžeme považovat jazyk za mateřský:
 - kritérium původu - označuje jazyk, který si jedinec osvojil jako první
 - kritérium kompetence - ten jazyk, který jedinec ovládá nejlépe
 - kritérium funkce - mateřským jazykem je ten, který je používán nejčastěji
 - kritérium identifikace - označuje za mateřský jazyk ten, se kterým je mluvčí nejvíce identifikován

- **Dominance jednoho jazyka**

- O dominanci jednoho z jazyků hovoříme v případě, že bilingvní jedinec nemá oba jazyky v rovnováze.
- V souvislosti s dominancí jazyka používáme termín **interference**. Jedná se o odchylky od norem jazyků, které se objevují z důvodu znalosti více než jednoho jazyka. K interferenci může docházet v jakémkoliv rovině jazyka.
- V rovině **fonetiky** mívá **podobu cizího přízvuku**. V rovině slovní zásoby pozorujeme neschopnost zvolit správný výraz. Pokud hovoříme o gramatické struktuře jazyka, zde můžeme pozorovat řazení slov dle pravidel dominantního jazyka (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011).
- Dominanci jednoho z jazyků lze v případě bilingvismu považovat za normální jev (Kadaníková, 2017).
- Opakem dominance jednoho jazyka je vyváženost obou jazyků. Tento jev se nazývá **vyvážený bilingvismus**. Jedinec vyvíjí komunikační schopnost v obou jazycích na stejné úrovni, jedná se o velmi vzácný jev a v praxi se téměř nevyskytuje (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011).

- **Základní rozdělení bilingvismu**
- **Individuální bilingvismus:** Jedinec ovládá jazyk okolní společnosti a druhý jiný jazyk.
- **Společenský bilingvismus** - jedná se o dva jazyky, které jsou používány ve stejné geografické oblasti - například k formálním komunikačním záměrům a neformálním komunikačním záměrům
- **Bilingvismus dle úrovně ovládnutí jazyka:**
- **Receptivní bilingvismus** - schopnost porozumět mluvenému či psanému projevu tzv. **pasivní znalosti jazyka**. Jedná se o velmi častou formu bilingvismu. Tento typ bilingvismu má několik příčin. Za nejzásadnější příčinu bývá považována změna jazykového prostředí, když se přechází z užívání jednoho z jazyků do jazyka druhého např. rodiče mezi sebou hovoří jedním jazykem a na dítě hovoří jazykem druhým. Dítě rozumí, ale jazykem nemluví.
- **Produktivní bilingvismus** - aktivní znalost jazyka. Osoba tedy zvládá číst, psát, počítat.

- Dle Štefánika (2010) existuje mnoho druhů bilingvismu, ale pro pedagogickou praxi je nejdůležitější zjistit, zda se jedná o bilingvismus **simultánní** či **sukcesivní**.
- **Simultánní bilingvismus** - jedná se o situaci, kdy si jedinec začne současně od narození osvojovat oba dva jazyky
- **Sukcesivní bilingvismus** - jedinec si nejprve dostatečně osvojí mateřský jazyk, až poté se učí jazyk další
- **Aditivní bilingvismus** - jedinec si druhý jazyk osvojí bez vlivu na užívání a znalosti jazyka mateřského
- **Subtraktivní bilingvismus** - obvykle časté u jedinců z jazykových menšin, kdy si jedinec začne osvojovat dominantní jazyk společnosti (Lechta, 2010).
- Morgensternová, Šulová a Schöll (2011) dále uvádějí dělení dle způsobu osvojení jazyka:
- **Primární (přirozený)** - oba jazyky se jedinec učí v přirozeném prostředí, jedná se zpravidla o domácnost.
- **Sekundární (umělý)** - jedinec se cizí jazyk učí pomocí systematické výuky ve vzdělávací instituci

Věk vzniku bilingvismu

- **Bilingvismus** nemluvnat - spojen se simultánním osvojováním si obou jazyků
- Dětský **bilingvismus** - jedná se o postupné osvojování si dvou jazyků, ať již v rodinném prostředí či ve vzdělávací instituci
- Pozdní **bilingvismus** - neboli adolescentní bilingvismus, jedná se o jedince, kteří se stali bilingvními po pubertě. Za typický příznak považujeme dokonalou výslovnost na téměř stejné úrovni jako rodilý mluvčí.
- Jedince s později získanou dvojjazyčností velmi často charakterizuje cizí přízvuk.

- **Bikulturnost**
- **Bikulturní jedinec** je osoba, která v sobě nosí dvě kultury. Není však pravidlem, že by bilingvní jedinec musel být také bikulturní.
- **Bikulturní mluvčí** (Grosjeana 2015)
- Jedinec se do určité míry účastní života ve dvou a více kulturách. Alespoň částečně si osvojuje postoje, způsoby chování, hodnoty a jazyky těchto kultur.

- **Původní představa o negativním vlivu bilingvismu**
- v minulém století mezi vědci převládal názor o nepříznivém vlivu bilingvismu na myšlení.
- Bialystok (2011), která uvádí, že **bilingvní mluvčí** mají výhodu zejména v **exekutivních funkcích** a to hlavně díky tomu, že tyto funkce neustále trénují. Bilingvní mluvčí jsou dle Bialystok (2011) také více flexibilní v kognitivitě.
- Za hlavní kognitivní výhodu bilingvních dětí považuje schopnost **selektivní pozornosti**, která je výrazně lepší než u dětí monolingvních.
- Velká výhoda bilingvních mluvčích spočívá v tom, že si již od velmi úzkého věku uvědomují, že jednu věc lze pojmenovat různě. Tento nácvik abstrakce může být základem větší pružnosti a otevřenosti bilingvních mluvčích (Harding-Esch, 2008).

- Mezi další kognitivních výhody u bilingvních jedinců můžeme uvést:
- znalost dvou jazyků umožňuje jedinci větší rozsah zkušeností
- přepínání mezi dvěma jazyky vede k větší flexibilitě v myšlení
- neustálá vigilita, porovnávání mezi dvěma jazyky, vede k lepšímu metalingvistickému vědomí (Morgensternová, Šulová a Schöll, 2011).

Řečový vývoj bilingvních dětí

- **1. stadium:**

- Toto stadium trvá zhruba od objevení řečových aktivit do dvou let věku dítěte. Slovník dítěte je omezený. Dítě obvykle není schopno vyslovit slovo v obou jazycích. Toto stadium nazýváme **indeterminované kódování**. Jedná se o stadium, kdy dítě pojmenovává věci okolo sebe nezávisle na jazyku. V praxi to vypadá tak, že dítě neužívá správné výrazy ani v jednom z jazyků. Dítě považuje oba dva jazyky za stejný a jediný systém.

- **2. stadium:**

- Toto stadium začíná od **dvou let** dítěte. Jedinec postupně rozšiřuje svou slovní zásobu v obou jazycích, výjimečně použije jazyk podle osoby, se kterou hovoří, nejedná se však o automatický jev. Jedinec stále tvoří věty s prvky obou jazyků, ale postupně si začíná uvědomovat, že existují dva jazyky. Gramatika bilingvních jedinců v tomto období stagnuje a jedinec není schopen rozlišit gramatická pravidla jednotlivých jazyků.

- **3. stadium:**

- Přejít do třetího, tedy posledního, stadia je velmi pozvolný a velmi záleží na povaze jedince, na jeho schopnostech a na postoji rodičů. Ve třetím stadiu je už dítě schopno rozlišit oba jazyky, rozlišuje také gramatiky. Okolo čtvrtého roku věku dítěte se objevuje diferenciaci jazyka na základě komunikačního partnera.

Přehled strategií dvojjazýčné výchovy uvádí

Montanari (2001):

- **Jedna osoba- jeden jazyk**

- Jedná se o nejznámější a všeobecně nejvíce doporučovanou metodu. Podstata této metody spočívá v tom, že každý z rodičů od narození dítěte mluví pouze svým jazykem.

- **Jazyk rodiny- jazyk okolní společnosti**

- Tento způsob výchovy mohou aplikovat rodiny, které doma hovoří jiným jazykem, než je jazyk okolní společnosti. Jedná se zejména o rodiny imigrantů nebo dlouhodobě pracujících.

- **Určující první věta**

- Při užívání tohoto pravidla je pro následnou komunikaci zásadní to, v jakém jazyce rozhovor začne. Dítě si poté zvykne odpovídat rodičům v jazyce, ve kterém začali rozhovor.

Charakteristika mluveného projevu bilingvního dítěte

- V mluveném projevu bilingvních dětí můžeme pozorovat jisté typické rysy, a to např. **interferenci, přepínání a míchání kódu**
- **Interferenci** můžeme popsat jako odchylky od norem jazyka vznikající následkem znalosti dvou jazyků. Tyto odchylky se objevují zejména v morfologické a syntaktické rovině. Interferenci mohou výjimečně vyvolávat i stresové situace.
- **Vypůjčování**
- Jedná se o vypůjčování si slov z druhého jazyka. Vliv vypůjček slov může být i pozitivní, mluvčí může například využít v řeči slovo, které se pro danou situaci lépe hodí.
- **Mísení jazyků**
- U dospělých bývá případné mísení jazyků považováno za znalost obou jazykových systémů na velmi dobré úrovni, naopak u dětí se jedná o známku nedostatečné znalosti jazykových systémů. Postupné snižování mísení jazyků u dětí je považováno za známku vzrůstající úrovně obou jazykových systémů (Horňáková, 2007).

Vývojové poruchy řeči u bilingvních dětí

- Pokud se u dítěte rozvíjí jeden jazyk lépe a druhý hůře nebo vůbec, je potřeba zjistit příčinu tohoto jevu. Může se jednat o zcela přirozený průběh osvojování jazyků, například o **vzestupný bilingvismus**, pro který je typické, že v jednom jazyce dělá pokroky rychleji než ve druhém. Potíže nastává v okamžiku, kdy je vývoj obou jazyků opožděný.
- **O opožděném vývoji řeči hovoříme tehdy**, kdy dítě ve třech letech nemluví adekvátně vůči svému věku, nemá dostačující pasivní a aktivní slovní zásobu, není dobře rozvinuté porozumění, řeč je obtížně srozumitelná nebo nesrozumitelná, dítě se vyjadřuje jako mladší děti. Může se jednat o tzv. **opožděný vývoj řeči prostý**, který se postupem času srovná do fyziologické podoby, případně jako pozůstatek se u dítěte projeví dyslálie.
- Pokud **opožděný vývoj řeči přetrvává** a řeč se rozvíjí pomalým tempem a nevyzrálost je patrná i v jiných vývojových oblastech (nejen v řeči), může se jednat o zcela jinou poruchu řeči, tzv. **vývojovou dysfázii**. V takovém případě je důležité navštívit logopeda, který provede komplexní logopedické vyšetření řeči, případně doporučí další důležitá vyšetření, která pomohou přesně stanovit diagnózu. Návštěva logopedie v zemi, ve které dítě žije je jistě prioritou.
- V případě, že rodina tuto možnost nemá, doporučujeme alespoň logopedii online, která je vhodná přinejmenším pro konzultaci dané situace a doporučení dalších postupů v rámci logopedické terapie.

- U celé řady dětí probíhá život v bilingvním prostředí zcela bez obtíží.
- Bilingvismus sám o sobě není příčinou vzniku poruch učení jako je například **dyslexie**. **Není ani příčinou** vzniku poruchy pozornosti, jako je **ADHD** **či ADD** (dříve LMD). Není ani příčinou vzniku vývojových řečových poruch, jako je opožděný vývoj řeči nebo **vývojová dysfázie**.
- Pokud má dítě v rodinné anamnéze opožděný vývoj řeči nebo se u něj objevily komplikace v těhotenství matky či při porodu, je vysoce pravděpodobné, že právě zde vznikla příčina opoždění ve vývoji jazyků. V takovém případě je potřeba počítat s logopedickou intervencí a začít co nejdříve s logopedickou diagnostikou.

- Bilingvní dítě sice může být intelektově vyspělejší než jeho vrstevníci, ale jeho vývoj není vždy jen bezproblémový. Běžné je **řečové zpoždění až o dva roky**. Někdy se mohou objevit i **psychické obtíže**, například **zvýšená úzkostnost**.
- Jde o naprosto běžnou praxi ve většině zemí světa, kde se setkává více kultur najednou," uvádí dětská psycholožka doc. PhDr. Markéta Švamberk Šauerová, Ph.D. Přesto je podle psycholožky nutné poukázat na určitá rizika, která bilingvismus s sebou může přinášet. „Zásadním faktorem, který může působit rizikově na psychiku dítěte a jeho kognitivní i logopedický vývoj, jsou **nevhodně používané výchovné praktiky** a **negativní sociální atmosféra v rodině**," upozorňuje.
- Bilingvní výchova navzdory pozitivním zkušenostem ve světě stále vyvolává předsudky.
- **Pravidlo jeden rodič, jeden jazyk** - každý z rodičů by měl na dítě vždy mluvit svou mateřštinou .
- Děti s opožděným vývoje řeči či rizikem vzniku vývojové dysfázie potřebují dodržovat metodu bilingvní výchovy (one person one language) .

Výslovnost a odlišný mateřský jazyk

- Pokud si dítě osvojí dva jazyky simultánním způsobem (současně) může a nemusí se v obou jazycích vyskytnout problém s výslovností jednotlivých hlásek. Pokud není narušena gramatická struktura jazyků a dítě má pouze obtíže s výslovností jednotlivých hlásek (R, Ř, ŤĎŇ, apod.), jedná se o poruchu řeči **dyslálie**. Dyslalie je nejrozšířenější poruchou řeči v dětské populaci a spočívá v tom, že dítě nesprávně vyslovuje jednu nebo více hlásek.
- Správnou výslovnost hlásek můžeme podpořit již od nejútlejšího věku pomocí logopedické prevence.
- Dítěti poskytujeme správný řečový vzor, mluvíme na dítě spisovně, zřetelně artikuluje ("nešišláme"), rozvíjíme motoriku mluvidel pomocí artikulačních a dechových cvičení, atd.

Vývojová dysfázie a bilingvní dítě

- VD porucha centrálního zpracování řečového signálu
- Ztížená schopnost či neschopnost naučit se verbálně komunikovat přestože podmínky pro rozvoj řeči jsou dostatečné.
- Opožděný vývoj řeči dominantní příznak či součást jiných vývojových poruch.
- Projevy VD – chudá slovní zásoba, obtížně srozumitelná řeč i rozumění řeči, narušení gramatické stavby vět, chybné užívání předložek, vynechávání slov, sluchové rozlišování, komolení víceslabičných slov, nestabilní záměny hlásek atd. Potíže ve zrakovém, sluchovém vnímání, motorice.
- VD postihuje nejen řeč ale i ostatní oblasti rozvoje dítěte – péče komplexní.

- Včasné zahájení péče - konzultace u 3 letého dítěte.
- Řeč dítěte - malá slovní zásoba - nenarůstá, dorozumění se daří, ale opakující se, časté chyby ve skloňování a časování, nesprávný slovosled, špatná časová orientace atd.
- Diferenciální diagnostika - opožděný vývoj řeči, porucha sluchu, intelektu, porucha autistického spektra.
- Komplexní péče - klinický logoped, psycholog, neurolog, foniatr, psychiatr a příp. další specialisté.
- Terapie VD - rozvoj hrubé, jemné motoriky, orf oblasti, zrakové, sluchové vnímání, paměti a pozornosti, grafomotoriky, orientace v čase a prostoru, řeči a myšlení.

Použitá literatura

- Průcha, J.: *Moderní pedagogika*. Praha, Portál 2013.
- Harding - Esch, E., Riley, P. *Bilingvní rodina*. Portál 2008.
- Tůmová, K. *Problematika bilingvismu u dětí z česko - španělského prostředí*. Oloumouc 2022.
- Kolesová, E. *Dítě s odlišným mateřským jazykem, vliv bilingvního prostředí*. Praha 2023.
- Abdelilah - Bauer, B. *Le défi des enfants bilingues*. La découverte 2015.
- Bijeljic - Babic, R. *L'enfant bilingue de la petite enfance a l'école*. Odile Jacob 2017.
- Internetové zdroje - www.prolekare.cz